

Johann Wolfgang
von Goethe

Utrpení mladého
Werthera

Utrpení mladého Werthera

Všechna práva vyhrazena.

*Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu nakladatele.*

Translation © Oskar Reindl – dědicové c/o Dilia, 1954

Cover © Daniel Pocar, 2025

© DOBROVSKÝ s.r.o., 2025

ISBN 978-80-277-5524-0 (pdf)

Johann Wolfgang
Goethe

Utrpení mladého
Werthera

$\frac{1}{4}$
00

JOHANN WOLFGANG GOETHE

(1749-1832)

Největší německý básník a jeden z čelných představitelů světové kultury. Pocházel z patricijské rodiny, vystudoval práva a vstoupil potom do služeb u vévody Karla Augusta ve Výmaru, kde žil — s výjimkou četných cest a pobytů v lázních — až do své smrti. Již v mládí se postavil do předních řad boje mladé buržoazie za obrodu německého života, bouřil proti feudálnímu útlaku a společenské nesvobodě a po obsáhlém studiu antiky a přírodních věd dospěl k víře v sociálně spravedlivější budoucnost lidstva. Jeho dílo je velikým protestem proti společenským poměrům, které člověka omezují v plném rozmachu tvůrčích možností. Vrcholí světoznámým dramatem *Faust* (I díl 1806, II. díl 1832), v němž tradiční lidový příběh o doktoru Faustovi a jeho smlouvě s ďáblem je rozveden v mohutné symbolické drama o boji člověka za svobodu a právo vybudovat si svými schopnostmi a prací vlastní svět. Z ostatní Goethovy tvorby jsou, kromě četných básní, nejznámější dramata *Götz von Berlichingen* (1773) a *Egmont* (1787), romány *Utrpení mladého Werthera* (Leiden des Jungen Werthers, 1774), *Spříznění volbou* (Die Wahlverwandschaften, 1809) a autobiografické dílo *Báseň a pravda* (Dichtung und Wahrheit, 4 díly, 1811-1831).

GOETHŮV WERTHER

Románem Utrpení mladého Werthera slavila první světové vítězství německá literatura druhé poloviny 18. století, vstupující tehdy do své klasické epochy. Pěťadvacetiletý básník Johann Wolfgang Goethe vytvořil svým Wertherem dílo, jež se v několika letech po německém vydání (1774) rozlétlo po celé Evropě a vzbudilo bouřlivý ohlas. Byl to dojem a ohlas neobyčejně složitý, tak jak je složitý a mnohovýznamný sám Goethův literární produkt. V románu o Wertherovi se pojí v nedělitelný celek nejvášnivější, nejsoukromější prožitky s obrovským objektivním společenským smyslem. Obě tyto složky byly stejně výrazně typické pro dobu, v níž dílo vzniklo, a navzájem spolu úzce souvisí. Je úkolem naší předmluvy tento „wertherovský“ obsah blíže osvětlit a usnadnit čtenáři pochopení uměleckého díla, našemu dnešnímu čtení bezprostředně již dosti odlehlého, a proto nezbytně vyžadujícího historický výklad.

Napřed tedy několik slov o jeho autorovi a době, kterou román zrcadlí. Johann Wolfgang Goethe, největší básník německého národa a jeden z předních tvůrců novodobé světové kultury vůbec, se narodil r. 1749 ve Frankfurtu nad Mohanem v jihozápadním Německu. Pocházel z vážené patricijské rodiny; jeho otec byl advokátem, dědeček z matčiny strany frankfurtským starostou. Ale rod byl lidového venkovského původu, děd z otcovy strany přišel do Frankfurtu jako krejčovský tovaryš, praděd byl vesnický kovář

z Duryňska. Hned doma se Goethovi dostalo důkladného vzdělání, již v dětství se naučil několika cizím jazykům. Záhy se u něho projevovalo nadání nejen spisovatelské, ale i malířské — měl neobyčejný dar plastické obrazotvornosti. V šestnácti letech odešel Goethe studovat práva napřed na univerzitu v Lipsku a poté ve Štrasburku, kde r. 1771 dosáhl titulu licenciáta práv. Několik málo let potom provozoval právnickou praxi v rodném městě, u říšské soudní komory ve Wetzlaru, a nato opět ve Frankfurtu. Na první pohled vypadá tento raný Goethův „vnější“ životopis jako poklidné osudy průměrného měšťáka. O to výbušnější a dramatictější však byl jeho životopis vnitřní. Na sklonku let, o nichž jsme právě hovořili (t.j. před polovinou sedmdesátých let osmnáctého století), měl již Goethe za sebou geniální rozlet bouřlivácké básnické dráhy, která ho postavila v čelo růstu celé německé literatury, t.j. v hlubším smyslu v čelo veřejného společensky třídního zápasu mladé buržoazie, který se v zaostalých německých poměrech odehrával převážně v kulturní oblasti.

Věk Goethovy mladosti je co do vládnoucího duchovního proudu věkem osvícenským, to znamená — řečeno v evropském měřítku — věkem postupného nazrávání buržoazní revoluce, přičemž hořlaviny vzpoury proti ustrnujícímu feudálnímu světu se projevovaly zprvu především rozvíjením sil útočného rozumu a podvracením přežitých institucí a ideologií rozumovou kritikou. V tomto směru vyniklo zejména osvícenské myšlení francouzských mluvčích mladé, kupředu se deroucí třídy (Voltaire, Diderot a tzv. encyklopedisté). Velikým a částečně už přesahujícím spisovatelem tohoto „rozumového“ stadia osvícenství byl v Německu Gotthold Ephraim Lessing, o pětadvacet let starší než Goethe; Lessing položil pevný základ celé německé kultuře klasického věku a Goethe se cítil jeho vděčným žákem a pokračovatelem.

Avšak každý velký společensko-dějinný převrat je zároveň zápasem o zrod nového člověka, a to celého, celistvě „omlazeného“

člověka s všestranně rozvinutým „novým“ charakterem. I osvícenství, emancipační hnutí vzdmáhající se buržoazie, bylo třeba, jak narůstal její revoluční elán, duchovně „docelit“ ještě rozvinutím vášní a citových stránek člověka. Mohutným předkem, který vyjádřil touhu i po této citové emancipaci, byl už švýcarský Francouz Jean Jacques Rousseau, obhájce práv člověka na citové vyžití, chvalořečník prostého přírodního života a harmonické neporušenosti lidové duše. Mezi „rozumovým“ a „citovým“ osvícenstvím zůstala však v průbojně živelnosti Rousseauově rozporná trhlina; Rousseau, který vyšel z drobného měšťanstva, nenáviděl vyšší formy civilizace a vášnivě je popíral. O jakési povrchní smíření tohoto rozporu se pokusil jen anglický měšťanský sentimentalismus, který pronikl i do Evropy, zejména dílem idylického romanopisce Richardsona. Oba proudy osvícenství slil však na vyšším stupni v jednotu právě až svěží umělecký génius Goethův.

Stalo se tak v úchvatné jeho umělecké tvorbě, překypující jako by pozdně v Německu rozpuklými štávy jinde v Evropě dávno již minulé epochy životně radostné renesance. V milostných básních např. strhl Goethe do omládlého slova německého spisovného jazyka, který teprve on definitivně stmelil a dotvořil, celý proud nového odvážného, ba hrdinského vidění skutečnosti. „Všudypřítomná láska,“ básnil mladý Goethe ve verších Poutníkovy písně jitřní, „prošlehuješ mnou! Nastavuješ povětrím čelo, všem nebezpečím hrud! V srdce mé, časně vadnoucí, vlilas dvojité žití: z života radost a odvahu žít!“ Avšak humanistická radost a odvaha Goethova nabývala i konkrétnějších, daleko vzdornějších forem a troufala si až v základech otrásat zrezivělým skladem ztuhlých názorů na svět a společnost. Z Goethovy poezie se např. zvedá obrovitý přízrak starobylého antického lidového mýthu o Prométheovi, praotci lidské tvořivosti, jenž spoléhaje se ve všem jen na sebe sama, vyrval se ze závislosti na bozích a ve vědomí své síly je odhodlán jim vzdorovat a vybudovat si práci svých rukou

vlastní svět. A Goethe je puzen hledat takové „Prométhey“ i v dějinách svého národa, a i zde mu jde o to, zhnít burcující postavy tradičně lidové, masové ozvučnosti. Tak si tehdy objevil v německé lidové pověsti 16. století o doktoru Faustovi a jeho spolku s ďáblem námět pro své životní nesmrtelné dílo; v těchto prvních letech vznikl ovšem jen výbušný fragment faustovské látky, v němž se rysuje typ individualistického vzpůrce, „svěpomocníka na svůj vrub v anarchické době“, jak zní o tom vlastní Goethův výrok. Nedostatek společenské základny, a dodejme: i nedostatek uvědomělé revolučně-třídní ideologie u samého Goetha stáčí právě básníkův mohutný rozmach individualistickým směrem, jak se to projevilo zejména v dokončeném dramatu o Goetzovi z Berliching, druhém takovém „svěpomocníku na svůj vrub v anarchické době“, rytíři z německé selské války 16. století, který byl objektivně historicky vlastně postavou už tehdy reakční.

Nahromaděné neřešitelné rozpory mezi individuem a společností a pocit zoufalé bezvýchodnosti z nich vyplývající však náhle způsobují, že vzedmutá a stále výše se vzpínající vlna Goethova titánského rozletu se tříští a rozpadá v tragédii individua, které se octlo v příliš „předsunuté pozici“ a tone v stojatých vodách specifických německých poměrů, pro něž měli ještě o řadu desetiletí později Marx a Engels jen trpké slovo „německá bída“. A obraz, který z tohoto tragického prožívání vyrostl, sahá ještě hlouběji; vyjevuje jakoby bleskem nejen skutečnou „německou“ historickou situaci, ale stává se první velkou světovou obžalobou i narůstajícího buržoazního pořádku, který nemůže rozřešit problémy svobodného rozvoje člověka. Tou tragédií „časné vadnoucího srdce“, omřížovaného společností, tou první evropskou tragédií talentovaného „zbytečného člověka“, kterého udusí svět, do něhož se narodil, je právě Goethův román Utrpení mladého Werthera.

Je málo literárních děl, která by měla tak procítěný a bezprostřední zrod z osobních zážitků svého autora, jak je má Goethův

Werther. Snad právě tou vášnivě zpovědní upřímností se mladému básníku zdařilo naplnit srdce a vědomí svého hrdiny tak živelně horkým tepem celé doby a vytvořit z nejintimnější tragédie jedinice zároveň tragédii monumentálně typickou, tragédii člověka, který se rozbíjí o tisíce skrytých hran a rozporů v společenském řádu a tím je nemilosrdně a s nakažlivým protestem obnažuje.

Je nutno totiž říci, že téměř všechno, co tvoří dějovou osu Wertherova příběhu (ovšem až na „domyšlený“ jen tragický závěr), mladý Goethe sám prožil, ba jako by opsal z vlastního života. Když byl na právnické praxi ve Wetzlaru, seznámil se tu s mladou dívkou Charlottou (Lottou) Buffovou, která ho vřele upoutala líbeznou harmonií svého zjevu i své povahy. Teprve později se dověděl, že je zasnoubena s jiným mužem, jeho starším kolegou v povolání J. J. Kestnerem (v románě: Albert). Celá první část románu je zkomponována z Goethových skutečných dopisů a deníkových záznamů, jimiž zachycoval rozvíjející se a zauzlující svůj vztah k přítelově nevěstě. Věrně odpovídá životní pravdě i to, že se posléze — jako Werther — vytrhl z těžké citové krize jen útekem, ovšem domů, do Frankfurtu, ne jako jeho hrdina vstupem do diplomatických služeb, které Wertherovi způsobily tak významné konflikty s feudální společností, jak to čteme v románu. Ve Frankfurtu uzrál celý umělecký obraz — po zprávě o sebevraždě jiného Goethova wetzlarského známého, Jerusalema (jejíž motivy byly ovšem jiné), dostala látka rozhodný impuls k tragickému spádu, a v řadě dopisů a dramaticky vzrušených „reportážních“ záznamů, nadepsaných Vydavatel čtenáři, načrtl básník vyvrcholení smrtící krize svého hrdiny, který se zastřelil.

Dopisová forma, oblíbený vyjadřovací styl doby, vypěstovaný právě Rousseauem a Richardsonem, hodí se přílehavě k tomu, co chtěl Goethe vyjádřit: nejen subjektivní stavy svého hrdiny, ale i bolavě vášnivě vyrovnávání s celým světem kolem sebe. Adresát Wertherových dopisů, Vilém, je jakýmsi zosobněným svědomím

doby, jemuž se Werther svěruje se svými radostmi i svým hořem. Goethe sám vyznal, jak vznikla definitivní stylizace dopisů : aby prý dosáhl co nejdramatičtějšího jejich odstínění a bohaté dojmové pestrosti jejich obsahu, vybavoval si svou obrazotvorností různé známé lidi, a když je „viděl“ sedět před sebou v pokoji, vedl s nimi podle jejich charakteru imaginární rozhovory, jež zapisoval. I tato podrobnost výrazně vyvrací, že by byl román nějakou „únikovou“ zpovědí vypjatě romantického jedinice. Goethe byl ve všem všudy člověk; společenský jeho román byl prožit mezi lidmi, zrcadlí realisticky život lidí, je soudem nad lidmi, soudem nad společností.

Goethe zde vymodelovává a distancuje od sebe velmi jasně tři společenské vrstvy: měšťáky, feudály a lid. První dvě vrstvy ho odpuzují — vytvářejí „mříže“, o něž se jeho hrdina rozbíjí: šosáci střízliví maloměšťáci (jejich prototypem je Albert) vysušují život, podtínají každý jeho volný vznět, jsou to lidé šedé „chlebařské“ praktičnosti, kteří život jen zmalerňují a zpitvořují; nejsou a nebudou schopni ho zbavit stejně bezbarvých nafoukaných loutek, byrokratů-feudálů, kteří život tísní „shora“ stavovským nadpráviím a směšnými pojmy své „aristokratické cti“. Proti těmto dvěma „zkamenělým“ třídám, tak typickým pro tehdejší sklad německé společnosti, obrací se už na prvních stránkách románu Wertherovy věty: „Pozoruj-li hráze, do nichž jsou uzavřeny činnorodé i zpytavé síly člověka, vidím-li, jak veškerá snaha směřuje jediné k tomu, aby byly ukojeny nezbytné potřeby, jež nemají zase jiný účel než prodloužit náš bídný život, a uvědomím-li si, že veškeré uspokojení v leckterém tom snažení není nic jiného než snívá rezignace, ježto si na stěny vězení, do něhož jsme uzavřeni, malujeme pestré postavy a jasné vyhlídky — tu se mi, drahý Viléme, svírá hrdlo a jazyk dřevění. I vracím se do sebe a nalézám celý svět! Zase však více v předtuše a temné touze než v jasné představě a živoucí síle.“

Poslední věty citovaného výroku ukazují naopak k těm, mezi nimiž Wertherovo srdce bilo nejvřeji a mezi nimiž, byť „spíše v nejasné předtuše a temné touze“, shledával nejvíce štěstí: k lidu. Je záhodno si všimnout, že Goethův román má nejsytější a nejpozitivnější tóny v lidových notách svého scénáře. Mezi lidem je Werther nejceleji a nejpřirozeněji člověkem. Sama Lotte je svou harmonicky dělnou a nesobeckou líbezností, se svými jistotami prostého, pevně na zemi tkvějícího jsoucna (zejména v první části románu) vtělený obraz lidu. Románem se sympaticky mihne řada lidových postav a nejčastěji jsou to děti, mezi nimiž Werther okřívá. S živlem lidu souzní Wertherovi také příroda a jeho básnické lásky, Homér a Ossian, jimiž se opájí. A nepřehlédněme nejdramatičtější snad místa románu těsně před Wertherovou sebevraždou: jak našeho hrdinu hluboce rozruší stíhání čeledína, který zabil svého soka v lásce (jakoby obrácený protějšek osudu Wertherova). Nepřehlédněme, jak se Werther marně snaží ho hájit, nenalézaje dosti přesvědčivých slov o tom, že si ten mladý člověk z lidu nezaslouží trestu: neboť svrhl činem balvan ze svého srdce. A jak si Werther po marném zápolení se „spravedlností“ zaznamenává na lístek: „Není možno tě zachránit, nešťastníče! Vidím jasně, že nás není možno zachránit!“ — a pak píše Vilémovi o oné náhlé prudké povodni v jeho milém údolí a končí: „... i tonul jsem ve slastné touze, aby mé strasti a útrapy burácely tam dole a valily se do dálav ve vzednutých vodách... Ó, Viléme, jak rád bych byl obětoval celé své lidství, kdybych byl mohl s oním vichrem trhat mračna a zvedat vlny. Och!, a nedostane se snad jednou uvězněnému této rozkoše?“ To je nejdrásavější a prorocky nejtušivější výkřik Wertherův — v mrtvém Německu, jehož okovy haraší nejen na údech zoufalého hrdiny, ale i na údech lidu. Zřejmě je to právě pro toto Německo, proč se Werther zabíjí. Neboť na poslední stránce, líčící úsečně Wertherovu smrt, stojí: „... na psacím stojanu ležela rozevřena Emilia Galotti“ — t.j. nedávno dopsané slavné

Lessingovo protityranské drama, jež se však také marně snažilo otrást týmiž mrtvě stojatými vodami. Smrt jako protest — to je smysl Goethova románu.

Závěrem připojme ještě několik slov o soudobém ohlasu románu a o vlastních Goethových projevech k produktu jeho mladistvého genia. Účin díla na německé čtenáře byl netušený: mladé lidi zachvacovala epidemie sebevražd, román se stal blouznivou módou, mládež se začala i oblékat jako Werther; ještě dnes se modrému fraku říká „wertherovský frak“. Goetha se nepříjemně dotklo podivné chápání jeho díla a pokoušel se správně je usměrnit varováním:

*Ty proň lkáš, ty na drahém chceš hrobě
smýt tu jeho pověst potupnou —?
Jeho duch — jen poslyš! — velí tobě:
„Ty buď muž a nejdi cestou mou!“*

Dobře naopak vycítili, kam věje vítr v Goethově Wertherovi, soudobí reakcionáři. Kožený pastor Goeze, známý svými polemikami proti Lessingovi, napsal, že knihy jako Werther jsou matkami Ravaillaca (vrah Jindřicha IV.) a Damiense (atentátník na Ludvíka XV.). Kuriozní zálibu pro Werthera měl Napoleon Bonaparte, jeden z největších obdivovatelů Goethova románu; měl prý tuto knihu s sebou i při tažení do Egypta. Když se později osobně setkal s Goethem, vyjádřil se o Wertherovi nadmíru lichotivě; káral jen to, že do tak hluboké tragédie lásky básník neměl vkládat společenské konflikty, což jednou starý Goethe vtipně komentoval, že prý sice Napoleon četl Werthera velmi pozorně, ale tak, jako kriminální soudce studuje svá akta. J. P. Eckermann vypráví ve své slavné knize Hovory s Goethem, jak osmdesátiletý básník zpražil jistého anglického biskupa, lorda Bristola, který ho navštívil ve Výmaru a zaútočil na Goetha, že prý svým Wertherem

učinil tolik lidí nešťastnými a že je to zcela nemorální, zavrženíhodná kniha. Goethe vyčetl udivenému lordovi pádné levity o zcela jiných spouštích, které tropí na světě vládoucí třídy, králové a církve, a řekl o svém Wertherovi, že to byl „dobrý malý zbrojný čin“, který prokázal podle jeho mínění lidstvu opravdovou službu a zaslouží si jeho vděčnost. Historické zhodnocení dává Goethovým slovům za pravdu.

Jaroslav Janů

UTRPENÍ MLADÉHO WERTHERA

Vše, co jsem mohl zjistit o příběhu nebohého Werthera, jsem pečlivě sebral a zaznamenal na těchto stránkách, neboť vím, že mi budete za to vděční. Jeho duch a povaha vzbudí ve vás obdiv i lásku a jeho osud pohne vás k slzám.

A ty, dobrá duše, jež pociťuješ stejnou tíseň jako on, čerpej útěchu z jeho utrpení a učiň tuto knížku svým přítelem, nemůžeš-li — ať už řízením osudu nebo vlastní vinou — nalézt někoho bližšího.